

Антонова О.Є. Основні напрями діяльності наукової школи «Педагогічні аспекти обдарованості» у Житомирському державному університеті імені Івана Франка // Проблеми освіти: зб. наук. праць / ДНУ Інститут модернізації змісту освіти. – К., 2018. – Вип. 90. – С. 6-15.

УДК 378. 147 – 056. 45

О.Є. Антонова,
доктор педагогічних наук, професор
(Житомирський державний університет ім. І. Франка)
olena.antonova2015@gmail.com
ORSID: 0000-0002-3240-6297

Основні напрями діяльності наукової школи «Педагогічні аспекти обдарованості» у Житомирському державному університеті імені Івана Франка

У статті представлено результати діяльності Житомирської наукової школи «Педагогічні аспекти обдарованості». Зокрема наведено теоретичне обґрунтування моделі обдарованості; концептуальні засади роботи з обдарованою студентською молоддю; технологічні засади розвитку педагогічної обдарованості майбутнього вчителя; організації та проведення Всеукраїнської студентської олімпіади з педагогіки; запровадження в освітній процес навчальних курсів, спрямованих на підготовку вчителя до роботи з обдарованими дітьми; проаналізовано діяльність Науково-методичного центру роботи з обдарованою студентською молоддю. Окремо автором визначено перспективні напрями дослідження проблеми навчання і виховання обдарованої молоді в Україні.

Ключові слова: обдарованість, педагогічна обдарованість.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими і практичними завданнями. Одним з найважливіших ресурсів суспільства є його інтелектуальний потенціал, представлений спільнотою людей, які знайшли своє місце у житті, сповна реалізували власні творчі й професійні можливості, інтелектуальні та організаторські здібності. Саме вони є головним рушієм прогресу у всіх сферах діяльності суспільства і держави. Здатність до збереження і примноження інтелектуального потенціалу є життєво необхідною для суспільства, яке існує в умовах глобалізації та інформатизації ХХІ століття.

На сучасному етапі розвитку українського суспільства нагальним є залучення до процесів державотворення громадян, які здатні по-новому підійти до розв'язання важливих суспільних завдань. Тому одним із пріоритетних напрямів державної політики в Україні має бути постійна підтримка обдарованих молодих учених, митців, спортсменів – потужного потенціалу творення майбутнього України, що, у свою чергу, актуалізує проблему обдарованості. Раннє виявлення, навчання і виховання обдарованих дітей визнається одним із головних напрямів удосконалення системи освіти. Проте у нашій країні тривалий час цей процес відбувався стихійно, спираючись лише на регіональні можливості та на власну ініціативу окремих учителів, учених, митців.

Сьогодні ж перед сучасною школою, у тому числі вищою, постало завдання максимального розкриття і розвитку потенціалу кожної особистості, формування людини як суб'єкта соціального та професійного життя, підготовки її до самовдосконалення, самовизначення та самореалізації. Нова українська школа має забезпечувати всебічний розвиток індивідуальності людини як найвищої цінності суспільства на основі виявлення її задатків, здібностей, обдарованості і талантів.

Аналіз основних досліджень і публікацій із зазначеної проблеми. У педагогічній теорії та практиці напрацьовано значну кількість досліджень, пов'язаних з ідентифікацією обдарованості, розроблено програми допомоги дітям щодо реалізації їх здібностей. В Україні прийнято низку законів і програм (зокрема Закон України "Про освіту" (1996 р.), Національна доктрина розвитку освіти України у ХХІ столітті (2002 р.), Національна програма "Діти України" (2001 р. Указ Президента України "Про державну підтримку обдарованої молоді", "Програма роботи з обдарованою молоддю на 2006-2010 рр.", метою яких стало створення сприятливих умов для реалізації творчого потенціалу українського народу, пошуку, підтримки та стимулювання

інтелектуально і творчо обдарованих дітей та молоді, самореалізації творчої особистості в сучасному освітньому просторі.

Цими документами визначено такі стратегічні завдання: формування цілісної загальнодержавної системи виявлення і підтримки обдарованої молоді; розвиток та реалізація її здібностей; стимулювання творчої роботи учнів, студентів, учителів та викладачів ВНЗ; активізація навчально-пізнавальної діяльності молоді; формування резерву для вступу у вищі, магістратуру та аспірантуру; підготовка наукових, педагогічних та науково-технічних кадрів.

Інтелектуальний, художній та духовний потенціал обдарованої особистості, феномен обдарованості, проблеми, викликані наявністю певного обдарування, досліджували впродовж XX століття вчені, педагоги, психологи провідних країн світу: Б. Блум, Д. Векслер, Дж. Гілфорд, Дж. Рензулі, Дж. Равен, С. Ріс, Л. Сміт, Л. Терман, П. Торренс, Ф. Уільямс (США); А. Біне, Р. Мейлі (Франція); К. Хеллер, В. Штерн (Німеччина); Ю. Бабаєва, С. Дерябо, В. Лебедева, Н. Лейтес, О. Матюшкін, В. Орлов, В. Панов, Б. Теплов, М. Холодна, В. Шадріков, В. Юркевич, Є. Яковлева, В. Ясвін (Російська Федерація); О. Антонова, А. Балацинова, І. Бабенко, О. Бевз, О. Бобир, Н. Завгородня, О. Зазимко, В. Демченко, В. Доротюк, Н. Карпенко, І. Карпова, О. Кульчицька, Н. Куліш, Н. Лазарович, І. Любовецька, А. Лякішева, В. Моляко, О. Музика, Ю. Пивовар, Л. Прокопів, Я. Рудик, П. Тадеєв, Н. Теличко, І. Ушакова, М. Федоров, І. Холод, А. Яковина та інші (Україна).

У цілому, аналіз наукової літератури засвідчив, що проблема обдарованості набула статусу державно важливої в більшості країн, що призвело до формування соціального запиту на її дослідження, зокрема, виникла гостра необхідність у спеціальній підготовці вчителя до виявлення та розвитку обдарованості учнів.

Однак, зауважимо, що хоча спектр наук, які вивчають проблему обдарованості, досить широкий (загальна педагогіка та історія педагогіки, теорія і методика професійної освіти, соціальна педагогіка, педагогічна та вікова психологія, теорія і методика навчання окремих предметів тощо), у кількісному відношенні ці дослідження представлені лише одиничними працями, спрямованими на вивчення окремих аспектів проблеми. Зазначимо, що одна з перших докторських дисертацій з проблеми обдарованості в Україні була підготовлена у межах Житомирської педагогічної школи (О.Є. Антонова "Теоретико-методологічні засади навчання обдарованих студентів у педагогічних університетах"). Результатом популяризації, апробації та впровадження результатів дослідження стало започаткування діяльності наукової школи "Педагогічні аспекти обдарованості" (керівник: Антонова Олена Євгенівна, доктор педагогічних наук, професор), яка об'єднує науковців, докторантів, аспірантів, вчителів, студентів.

У даній статті **маємо на меті** проаналізувати здобутки Житомирської педагогічної школи з проблем обдарованості і визначити перспективні напрями подальших досліджень.

Виклад основного матеріалу з обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Основним проектом наукової школи "Педагогічні аспекти обдарованості" можна визначити теоретичні та методичні засади створення науково-педагогічного супроводу обдарованої особистості, в межах якого досліджуються проблеми сутності й природи обдарованості, можливостей розвитку здібностей та обдарувань молоді у різних сферах діяльності, навчання і виховання обдарованої молоді, зокрема студентської (теоретико-методологічні засади, історія питання, порівняльний аналіз, розробка технологій навчання тощо); розробки психолого-педагогічного супроводу обдарованої особистості; підготовки вчителя до роботи з обдарованими учнями на основі застосування сучасних педагогічних технологій; створення і діяльність науково-методичного центру роботи з обдарованою студентською молоддю (програма, концепція, технології навчання).

До актуальної проблематики роботи школи належать: історико-педагогічні передумови становлення проблеми обдарованості; сутність та природа обдарованості; особливості проявів різних видів обдарованості (інтелектуальної, академічної, лінгвістичної, наукової, професійної, зокрема педагогічної та медичної); можливості розвитку обдарованості дітей та молоді; вікові особливості розвитку здібностей та обдарованості; підготовка майбутнього вчителя до роботи з обдарованими учнями; підготовка вчителя в умовах післядипломної освіти (формальної, неформальної, інформальної) до розвитку різних видів обдарованості учнів; інноваційні технології навчання і виховання обдарованої молоді та підготовка вчителя до їх застосування; формування професійної компетентності майбутнього фахівця; підготовка майбутнього фахівця до екологічної освіти молоді; підготовка майбутнього вчителя до формування здорового способу життя учнівської та студентської молоді; теоретико-методичні засади підготовки вчителів в умовах неперервної освіти.

До результатів діяльності школи можна віднести теоретичне обґрунтування моделі обдарованості (з урахуванням ортогонального підходу до побудови структури особистості В. Рибалка); розробку концепції роботи з обдарованою студентською молоддю; запровадження технологій розвитку педагогічної обдарованості майбутнього вчителя; організації та проведення Всеукраїнської студентської олімпіади з педагогіки; запровадження в освітній процес навчальних курсів, спрямованих на підготовку вчителя до роботи з обдарованими дітьми; видання наукової, методичної, популярної літератури з проблеми обдарованості; видання збірників наукових праць студентів та аспірантів; проведення низки науково-практичних конференцій з проблеми обдарованості; діяльність Науково-методичного центру роботи з обдарованою студентською молоддю.

У межах розробки проблеми за останні 20 років визначено основні філософські та загальнонаукові принципи та підходи до вивчення природи обдарованості; здійснено спробу розставити акценти у ланцюгу "здатки – здібності – обдарованість – талановитість – геніальність"; сформульовано визначення поняття "обдарованість"; розроблено модель обдарованості на основі ортогонального підходу; визначено сутність, сформульовано визначення, розроблено модель педагогічної обдарованості як виду професійної обдарованості; розроблено концепцію розвитку педагогічної обдарованості студентів у ВНЗ; запропоновано методики/технології розвитку педагогічної обдарованості студентів; здійснено теоретичне обґрунтування науково-педагогічного супроводу обдарованої студентської молоді; створено науково-методичний Центр роботи з обдарованими студентами;

Визначено основні філософські принципи та підходи до вивчення природи обдарованості. Зокрема, проаналізовано різні філософські антропологічні течії, узагальнено розуміння у сучасній філософії сутності людини, поєднання в ній природного та соціального; схарактеризовано трансдисциплінарний характер предмета дослідження, акцентовано на синергетичному характері творчості; виокремлено філософські принципи вивчення проблеми обдарованості. З позицій *філософської методології* людина постає як цілісна єдність природного і суспільного, об'єктивного і суб'єктивного, внутрішнього і духовного, в якій усі визначені сторони взаємодії виступають як необхідні моменти. Зважаючи на це, і процес формування особистості має відбуватися цілісно. Саме тому методологічного значення у нашому дослідженні набули такі положення, як єдність історичного та індивідуального (особистісного) розвитку, загального і особливого, природного та соціального. Важливе місце у контексті дослідження посіли філософські категорії можливості й дійсності, оскільки природні задатки особистості до виконання певного виду діяльності постають як потенційні можливості особистості, що набувають свого розвитку і реалізуються у дійсність за певних умов.

На рівні *загальнонаукової методології* вивчення феномена обдарованості використано системний підхід, який передбачає необхідність комплексного дослідження проблеми. Зазначено, що "обдарованість" належить до трансдисциплінарних понять, є багатозначним і не визначеним остаточно, а тому досліджувати його необхідно комплексно на різних наукових рівнях, зокрема, на фізіологічному, психологічному, генетичному, педагогічному тощо.

Серед найбільш розповсюджених і загальноприйнятих теоретичних підходів у дисертації визначено такі: *трансцендентальний* (Я. Коменський), який пояснює походження обдарованості даром Божим; *соціогенний* (К. Гельвецій, Д. Дідро, Дж. Локк, В.П. Ефроїмсон та інші), прихильники якого наполягають на виключному значенні оточуючого середовища, соціуму, у формуванні видатних здібностей; *спадково-еволюційний (біогенний)* (Ф. Гальтон, Г. Айзенк та інші), сутність якого полягає у прямому наслідуванні дітьми виданих здібностей від своїх талановитих предків; *психо-генетичний* (Ч. Ломброзо, В.П. Ефроїмсон та інші), що пов'язує прояви талановитості з глибинними захворюваннями психіки обдарованої особистості; *фізіологічний* (І.П. Павлов, І.М. Сеченов та інші), у межах якого причини обдарованості пояснюються специфікою будови та функціонування центральної нервової системи, зокрема функціональною спеціалізацією півкуль головного мозку; *теорія здібностей* (Б.Г. Ананьєв, І. Гарднер, Г.С. Костюк, В.О. Моляко, С.Л. Рубінштейн, Б.М. Теплов, та інші), прихильники якої впевнені в існуванні анатомо-фізіологічних й функціональних особливостей людини (здатків), що створюють певні передумови для розвитку індивідуально-психологічних особливостей, які відрізняють одну людину від іншої (здібностей), розвиток і вдосконалення яких відбувається у процесі цілеспрямованої діяльності.

На основі аналізу психолого-педагогічної літератури визначено три **основні напрями** наукових пошуків сучасних дослідників, а саме: *соціогенний* (обдарованість залежить від умов життя та системи виховання дітей у певному соціумі), *біогенний* (обдарованість зумовлена природними чинниками) та *аксіологічний* (обдарованість визначається ціннісними змістами індивідуальної свідомості).

Здійснено спробу розставити акценти у ланцюгу "задатки – здібності – обдарованість – талановитість – геніальність". Доведено: здібності й обдарованість є феноменами одного порядку в тому розумінні, що вони переходять від нижчого рівня до вищого шляхом розвитку здібностей, тобто акцентується на можливості розвивати обдарованість; розвиток здібностей і обдарованості завжди пов'язаний з окремою діяльністю, яка є основною умовою їх розвитку. Зважаючи на останнє положення обґрунтовано застосування у дослідженні діяльнісного, аксіологічного та особистісно-зорієнтованого підходів.

На основі узагальнення підходів зарубіжних та вітчизняних вчених до розуміння сутності обдарованості, а також за допомогою методу контент-аналізу **сформульовано визначення поняття "обдарованість"** як індивідуальної потенційної своєрідності спадкових (задатки), соціальних (відповідний освітній простір) та особистісних (позитивна „Я”- концепція, наявність відповідних вольових якостей, спрямованості, наполегливості тощо) передумов для розвитку здібностей особистості до рівня вище за умовно "середній", завдяки яким вона може досягти значних успіхів у певній галузі діяльності.

Аналіз результатів досліджень вітчизняних та зарубіжних дослідників дозволив **теоретично обґрунтувати авторський підхід до побудови моделі обдарованості**, яка охоплює такі компоненти:

ядро обдарованості: *здібності (загальні та/або спеціальні), розвинені на рівні вищому за середній* – як сукупність індивідуально-психологічних особливостей, що є умовою успішного, високоякісного виконання людиною певної діяльності й зумовлюють різницю у динаміці оволодіння необхідними для неї знаннями, вміннями та навичками; *креативність* – як здатність до творчого пошуку, нестандартного розв’язування задач, що характеризується цілим рядом параметрів (дивергентне мислення, вміння бачити проблему, здатність генерувати нові, оригінальні ідеї, відчуття витонченості ідей, здатність до синтезу та аналізу, швидкість мислення, розвинута інтуїція, здатність до ризику, гнучкість у мисленні та діях); *спрямованість особистості до певного виду діяльності* – як бажання працювати саме у цій сфері, отримування задоволення від діяльності, потреба постійно звертатися до неї;

чинники, що впливають на рівень прояву (реалізації) основних компонентів ядра обдарованості: *спадкові дані* – біофізіологічні, анатомо-фізіологічні особливості організму (задатки) – які є передумовою розвитку відповідних здібностей; *середовище (освітній простір)* – стимулююче оточення, що сприяє розвитку відповідних здібностей (родина, школа, держава та ін.); *виховні впливи* – цілеспрямований розвиток здібностей та обдарувань за умови єдності у діяльності сім’ї, загальноосвітнього закладу, позашкільних закладів освіти; *досвід виконуваної діяльності* – включення людини у різні види діяльності щодо оволодіння суспільним досвідом і вміле стимулювання її активності у цій діяльності, що здатне здійснити дієвий розвиток її потенційних можливостей; *особливості емоційно-вольової сфери*, які проявляються у наполегливості щодо виконання завдань, у прагненні до змагань, впевненості у своїх силах і здібностях, повазі до інших, емпатійному ставленні до людей, терпимості до особливостей інших людей, схильності до самоаналізу, толерантному ставленні до критики, незалежності у мисленні і поведінці, почутті гумору тощо; *наявність системи цінностей* – що відображається у реалістичній „Я”-концепції, внутрішній мотивації, яка зумовлюється ціннісними змістами індивідуальної свідомості, автономністю, самодостатністю, незалежністю від ситуативних чинників, спрямованістю у майбутнє; *випадковість* – опинитися у потрібному місці у потрібний час, зустріч зі Своїм Учителем, спроможним розкрити унікальність індивідуальності дитини і створити умови для самостійного пошуку себе і свого шляху, самовираження у продуктах творчості тощо.

За основу розробки моделі обдарованості було обрано підхід В.В. Рибалка [1] до побудови трьохвимірної моделі особистості: *соціально-психолого-індивідуальний*, „вертикальний”, з притаманними йому підструктурами особистості; *діяльнісний*, „горизонтальний”, що диференціюється на відповідні компоненти діяльності та поведінки; *віковий, генетичний*, що характеризує рівень розвитку якостей особистості, її задатків, здібностей, психічних властивостей.

Вважаємо, що використаний В.В. Рибалком ортогональний підхід надзвичайно влучно характеризує обдарованість як системну якість психіки, що *розвивається впродовж життя* і визначає можливість досягнення людиною високих результатів в одному або декількох видах

діяльності. Пропонована просторова модель обдарованості відображає такі її важливі характеристики як здатність до нескінченного розвитку та досягнення вершин в обраному виді діяльності. Тому можна вести мову про **акмеологічну модель** обдарованості.

У межах професійної обдарованості виділено як окремий вид **педагогічну обдарованість** як якісно своєрідне поєднання педагогічних здібностей особистості, інтелекту, креативності її мислення й діяльності та свідомої наполегливої спрямованості до здійснення функцій педагогічного працівника, які дозволяють їй досягати значних успіхів у творчій професійній діяльності.

На основі біографічного методу виокремлено такі компоненти педагогічної обдарованості: *педагогічні здібності*, рівень розвитку яких вище за середній; *педагогічна креативність*, тобто здатність до педагогічної творчості; *педагогічне покликання*, як спрямованість особистості до виконання педагогічної діяльності; *інтелектуальні здібності*, як необхідний чинник, що сприяє засвоєнню та трансформації знань у визначеній науковій сфері. Розроблено основні параметри, які характеризують компоненти педагогічної обдарованості, визначено критерії їх оцінювання, описано рівні розвитку їх у студентів.

На основі розуміння особистості як відкритої системи, здатної до саморозвитку і самовдосконалення, людина постає як цілісна єдність природного і суспільного, об'єктивного і суб'єктивного, внутрішнього і духовного начал, в якій усі визначені сторони взаємодії виступають необхідними моментами. Зважаючи на це, і процес формування особистості має відбуватися цілісно.

Природні задатки особистості до виконання певного виду діяльності постають як потенційні можливості особистості, що набувають свого розвитку і реалізуються у дійсність за певних умов. Обдарованість розглядається як вищий рівень розвитку здібностей, який супроводжується високими досягненнями у певній галузі діяльності. Таким чином, здібності й обдарованість є феноменами одного порядку в тому розумінні, що вони переходять від нижчого рівня до вищого на основі розвитку здібностей і підпорядковуються законам розвитку здібностей, тобто мають здатність до постійного розвитку і вдосконалення. Розвиток задатків і здібностей викликає до життя, стимулює розвиток здібностей нового рівня, що дозволяє особистості продовжувати свій розвиток до безмежного рівня. Обдарованість розглядається як системна якість психіки особистості, здатна розвиватися впродовж життя, і яка визначає можливість досягнення людиною більш високих результатів в одному чи кількох видах діяльності порівняно з іншими людьми.

Розвиток обдарованості майбутнього спеціаліста потребує створення у ВНЗ цілісної, самокерованої системи, яка передбачає виявлення та підтримку обдарованої молоді; розвиток та реалізацію її здібностей; стимулювання творчої роботи студентів та викладачів; активізацію навчально-пізнавальної діяльності молоді; формування резерву для вступу у ВНЗ, магістратуру та аспірантуру, підготовку наукових та педагогічних кадрів. Ця система повинна охоплювати заклади освіти різних рівнів акредитації: середня загальноосвітня школа, педагогічний ліцей, педагогічний коледж, вищий педагогічний заклад освіти, заклади післядипломної педагогічної освіти.

Цьому процесу сприяють побудова цілісної багатофакторної моделі обдарованого майбутнього спеціаліста, а також розробка та впровадження педагогічних технологій навчання, заснованих на стратегіях поглиблення, прискорення, збагачення, проблемності змісту освіти, а також активізації, індивідуалізації та диференціації навчально-пізнавальної діяльності студентів.

Організація процесу навчання обдарованих учнів (студентів) передбачає перебудову навчально-пізнавального процесу (цілей, завдань, змісту, форм та методів) і спрямування його на самоактуалізацію особистості учня (студента), вмотивоване оволодіння знаннями, вміннями, навичками, розвиток та саморозвиток особистісних та професійно значущих якостей студентів.

Особлива увага приділяється підготовці вчителя. Процес навчання майбутніх учителів спрямовується на створення у ВНЗ сприятливих умов для повноцінного прояву і розвитку здібностей та обдарувань студентів відповідно до їх схильностей, мети професійного становлення, визначення власної траєкторії професійного зростання та набуття високого рівня професіоналізму. Спеціально організоване навчання на основі розробленої нами моделі обдарованості сприяють формуванню знань, умінь і навичок майбутніх учителів, розвитку їх педагогічних обдарувань, творчого мислення, інтелектуалізації особистості, спонукає до творчої самостійної пошукової діяльності. Така побудова навчального процесу передбачає досягнення найвищого розвивального ефекту, спрямованого на становлення особистості майбутнього вчителя та реалізацію його творчого потенціалу.

Запропоновано методiku розвитку педагогічної обдарованості студентів, зокрема визначено цілі і завдання цієї роботи; обґрунтовано необхідність удосконалення змісту предметів педагогічного циклу з огляду на пропонувані стратегії навчання (збагачення, поглиблення,

диференціація, індивідуалізація, проблемність); виділено основні етапи та напрями цілеспрямованої роботи з педагогічно обдарованими студентами впродовж всього терміну їх навчання у ВПНЗ; окреслено перспективні форми, методи і засоби навчання педагогічно обдарованих студентів.

Основною ідеєю пропонованої методики є положення про те, що *реалізуючи свій власний творчий потенціал у процесі навчання у ВНЗ, майбутні вчителі навчаються у подальшому виявляти і розвивати обдарування учнів*. В основу методики покладено особистісно-зорієнтований підхід до навчання й виховання майбутнього вчителя.

Засобом реалізації методики є методичний супровід обдарованої особистості (індивідуальний план роботи студента), де зазначено напрями роботи з обдарованими та здібними майбутніми вчителями впродовж навчального року, згідно з яким проходить їхній розвиток. Пропонована методика спрямована на виявлення здібних та обдарованих студентів; створення умов для реалізації індивідуальних творчих здібностей майбутніх учителів; створення відповідної атмосфери для розвитку індивідуального потенціалу особистості та її пізнавальних здібностей в умовах вільного вибору, можливість адаптації особистості в соціокультурному середовищі.

Індивідуальний супровід уможливорює інтелектуальний, соціальний і духовний розвиток, саморозвиток та самореалізацію кожного студента; сприяє не тільки просуванню студента в одній галузі, але й підсилюванню інтересу до вивчення інших предметів; допомагає розвивати пізнавальну активність, нестандартність мислення, наполегливість, надзвичайну працездатність, активну життєву позицію в соціальному середовищі; виявляє талановиту, обдаровану молодь; дозволяє завчасно виявити конкретні схильності, уподобання студентів, зумовлені природними здібностями; допомагає майбутньому вчителю знайти себе і своє творче призначення.

Цей процес має планомірний, системний характер і охоплює такі етапи: комплексне діагностування; обробка та узагальнення отриманої інформації; консультування; проектування індивідуально-орієнтованих програм; цілеспрямований вплив на формування відповідних компонентів педагогічної обдарованості; аналітична робота з реалізації даної проблеми.

Результативність даної методики визначається через показники педагогічно обдарованої особистості, здатної до саморозвитку та самореалізації за допомогою комплексу методів, зокрема спостереження, анкетування, опитування, тестування, шкалування, аналізу індивідуальних карт досягнень, лонгітюдного дослідження тощо.

Отже, інноваційні дидактичні пошуки у сфері професійної педагогічної підготовки передбачають різноманітні види діяльності: *навчально-пізнавальну* (визначення пріоритетних цілей, завдань, функцій, оновлення змісту педагогічної освіти), *науково-дослідницьку* (постановка наукової проблеми, висування та перевірка гіпотез, генерація ідей, моделювання та організація експерименту, оцінка результатів), *моделюючу* (прогнозування, предметно-змістовна імітація, імітаційна гра, мікрОВикладання, моделювання контексту майбутньої професійної діяльності), *технологічну* (розробка системи методів, прийомів, засобів досягнення поставлених цілей), *рефлексивну* (інтелектуальна та емоційно-почуттєва рефлексія в гносеологічному та емоційно-особистісному виявах).

Вважаємо за доцільне відбирати комплекс форм і методів навчання, які цілеспрямовано впливають на розвиток основних компонентів педагогічної обдарованості. Так, пропонуємо застосовувати для розвитку *педагогічних здібностей* – участь у підготовці та проведенні лекцій (розробка конспекту, підготовка комп'ютерної презентації, мікрОВиступи тощо), ділові та рольові ігри, мікрОВикладання фрагментів уроків, моделювання виховних проєктів, колективні творчі справи тощо; *педагогічної креативності* – творчі конкурси, аукціони педагогічних ідей, індивідуальні завдання творчого характеру, аукціони педагогічних ідей, участь у студентській олімпіаді з педагогіки, колективні творчі справи; *інтелектуальних здібностей* – розробка логіко-структурних схем занять, відбір та розв'язування педагогічних задач, аналіз проблемних ситуацій, вивчення та аналіз педагогічної літератури, написання рефератів, наукових статей, проведення наукового студентського дослідження, проведення конкурсів творчих робіт тощо; *педагогічної спрямованості* – конкурси педагогічної майстерності, вивчення життєвого шляху та творчості видатних педагогів, знайомство із творчо працюючими вчителями та вивчення їхнього досвіду, виконання творчих завдань під час педагогічної практики у школі тощо.

Визначено **умови** успішного розвитку обдарованості кожного студента у вищому педагогічному навчальному, а саме: *розвиток спадкових даних* – біофізіологічні, анатомо-фізіологічні особливості організму (задатки) – які є передумовою розвитку педагогічних здібностей; *створення розвивального середовища* – стимулюючого оточення, яке відповідає розвитку відповідних здібностей; *організація цілеспрямованого виховного впливу* на розвиток педагогічних здібностей та обдарувань за умови єдності у діяльності викладачів, студентів, керівництва педагогічного закладу

освіти, органів студентського самоврядування, позанавчальних структур; *включення* майбутніх учителів *до педагогічної діяльності* з метою набуття ними певного досвіду її виконання, стимулювання їх активності, що сприятиме дієвому розвитку потенційних можливостей студентів; *розвиток емоційно-вольової сфери* студентів, що проявляється у наполегливості щодо виконання завдань, у прагненні до змагань, упевненості у своїх силах і здібностях, повазі до інших, емпатійному ставленні до людей, терпимості до особливостей інших людей, схильності до самоаналізу, толерантному ставленні до критики, готовності поділитися речами й ідеями, незалежності у мисленні і поведінці, почутті гумору; *формування відповідної системи цінностей*, що відображається у розвитку реалістичної „Я”- концепції, внутрішньої мотивації, яка зумовлюється ціннісними змістами індивідуальної свідомості, автономністю, самодостатністю, незалежністю від ситуативних чинників, спрямованістю у майбутнє; *унікнення чиннику випадковості* шляхом свідомої підготовки викладача до відповідної роботи; *розробка психологічного та педагогічного супроводу* обдарованої особистості; *надання всебічної допомоги* у виявленні домінуючих здібностей та розвитку схильностей; *створення системи стимулювання* творчості студентської молоді.

Обґрунтовано необхідність створення загальноуніверситетського структурного відділу з метою координації діяльності всіх учасників навчально-виховного процесу щодо навчання і виховання обдарованих студентів. Науково-методичний Центр роботи з обдарованою студентською молоддю ЖДУ працює з 2003 року за такими напрямками: вивчення мотивації навчальної діяльності студентів, їх цільових установок та ціннісних орієнтацій; поетапне діагностування рівня розвитку загальних та професійно-педагогічних здібностей та якостей майбутнього вчителя; організація науково-дослідницької роботи студентів; підготовка майбутніх учителів до професійно-педагогічної творчості; розвиток художньо-естетичної творчості студентів; розвиток фізичних здібностей та збереження здоров'я майбутніх учителів; довузівська підготовка педагогічно обдарованих школярів.

Результати дослідження впроваджено в освітній процес низки вищих навчальних закладів України, а також у діяльність Всеукраїнської молодіжної громадської організації "Союз обдарованої молоді". Зокрема, автор взяла участь у підготовці видань "Обдарована молодь України: оцінка сучасного стану та поширення перспективного досвіду роботи з обдарованою молоддю в регіонах України" та "Біла книга молодіжної політики: підтримка обдарованої молоді", що надруковані з ініціативи "Союзу обдарованої молоді", в яких відзначається й досвід ЖДУ у роботі з обдарованою молоддю.

З проблеми обдарованості та креативності захищено низку дисертаційних досліджень, зокрема: докторська дисертація О. Антонової на тему "Теоретичні та методичні засади навчання обдарованих студентів у педагогічних університетах"; кандидатські дисертації Ю. Клименюк на тему "Підготовка майбутнього учителя початкової школи до навчання інтелектуально обдарованих учнів"; О. Ващук "Формування готовності вчителя природничих дисциплін до розвитку академічної обдарованості старшокласників на засадах інтегративного підходу"; С. Постової "Підготовка учителів інформатики до розвитку творчого мислення старшокласників у позанавчальній діяльності" та інші.

У межах розробки цієї проблеми працюють докторанти Р. Мельниченко «Теоретичні і методичні засади професійної підготовки вчителів біології до профільного навчання учнів»; Н. Мирончук «Теоретичні і методичні основи контекстної підготовки майбутніх викладачів вищої школи до самоорганізації у професійній діяльності»; В. Павленко «Теорія і практика розвитку креативності школярів у системі загальної середньої освіти Польщі» та аспіранти: С. Шевчук "Підготовка вчителя біології до роботи з інтелектуально обдарованими старшокласниками у позашкільних закладах освіти екологічного профілю"; Д. Ліфференко "Підготовка майбутнього вчителя іноземної мови до розвитку інтелектуальної обдарованості старшокласників у позанавчальній діяльності"; О. Стадник "Підготовка вчителя біології до розвитку дослідницьких здібностей старшокласників у позашкільних закладах екологічного профілю", Н. Бірук "Професійно-творчий розвиток особистості педагога-дослідника в умовах діяльності науково-педагогічної школи" та інші.

Відбувається популяризація здобутків обдарованої молоді, поширення досвіду роботи педагогічних та науково-педагогічних працівників. Активно співпрацюємо із Житомирським обласним інститутом післядипломної педагогічної освіти, Житомирською територіальною філією Малої академії наук, відділами освіти Коростенського, Новоград-Волинського, Володарсько-Волинського, Радомишльського районів Житомирської області. Постійно відбуваються зустрічі з

педагогічними працівниками цих районів з проблем навчання і виховання обдарованих учнів, організації науково-дослідної роботи учнів учасників МАН, вчителів-дослідників тощо.

Висновки та перспективи подальшого дослідження проблеми. На основі узагальнення результатів діяльності Житомирської наукової школи «Педагогічні аспекти обдарованості», нами визначено найбільш перспективні та нагальні проблеми навчання і виховання обдарованої молоді в Україні, зокрема такі:

1. Створення в Україні цілісної загальнодержавної системи роботи з обдарованими учнями і студентами. Для цього має бути розроблене належне правове, фінансове, організаційне, науково-методичне забезпечення. Ставлення держави до проблеми виявлення і підтримки талановитої молоді відіграє визначну роль у питаннях виховання обдарованих дітей.

2. Посилення уваги до міжвідомчої взаємодії, а також ролі держави в цілому, при вирішенні проблем навчання і виховання обдарованих дітей та молоді. Залучати до виявлення та виховання обдарованих дітей та молоді дошкільні, загальноосвітні та вищі освітні заклади різних рівнів акредитації, місцеві органи влади, місцеві, районні та обласні управління освіти, громадські об'єднання та партійні структури тощо. Консолідувати зусилля центральних і місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, навчальних закладів, установ та організацій у роботі з обдарованою молоддю. Розширювати мережу навчальних закладів для апробації та запровадження сучасних методик виявлення, навчання та виховання обдарованої молоді;

3. Популяризація кращого досвіду педагогічних, науково-педагогічних, наукових працівників і тренерів-викладачів, висвітлення у засобах масової інформації досягнень обдарованої молоді в різних сферах діяльності.

4. Інтенсифікація наукових пошуків у розробці проблеми обдарованості. Реалізацію цього напряму роботи вбачаємо актуальною у кількох напрямках. Перш за все, це здійснення ґрунтовних теоретичних міжгалузевих досліджень щодо виявлення природи феномену обдарованості, в яких мають брати участь не лише психологи і педагоги, а й генетики, фізіологи, психіатри, представники інших наук, що досліджують цю проблему. Другий важливий напрям діяльності концентрується навколо розробки ефективних форм, методів, засобів роботи з обдарованими дітьми та молоддю у межах масової загальноосвітньої школи. Нові можливості індивідуалізації навчання і виховання обдарованих дітей відкривають інтеграція шкіл з системою додаткової освіти, активне використання дистанційного навчання за допомогою сучасних інформаційних технологій, організація тьюторської підтримки, включення учнів у проектно-дослідницьку діяльність, використання групових форм навчання і навчання за індивідуальним планом тощо.

5. Узагальнення, науково-методичне обґрунтування і популяризація педагогічної практики і досвіду виховання і освіти обдарованих дітей та молоді. Проведення Всеукраїнських та регіональних науково-практичних конференцій, семінарів, засідань за круглим столом з проблем обдарованості, до яких залучати науковців та вчителів-практиків, і на яких всебічно обговорювати питання виявлення, підтримки та розвитку обдарованої особистості.

6. Створення умов для проведення всеукраїнських олімпіад, конкурсів, конкурсів-захистів, турнірів, фестивалів і забезпечення участі команд обдарованої молоді в міжнародних інтелектуальних і творчих змаганнях. Актуальним питанням залишається створення та удосконалення існуючих дитячих та молодіжних навчально-пізнавальних теле- та радіопрограм.

7. Поглиблення міжнародного співробітництва у сфері питань роботи з обдарованою молоддю, налагодження зв'язків з міжнародними організаціями та установами, робота яких спрямована на виявлення, навчання, розвиток і підтримку обдарованої молоді.

8. Удосконалення системи підготовки, підвищення кваліфікації і перепідготовки педагогічних кадрів для роботи з обдарованими дітьми дошкільного, шкільного, студентського віку у різних типах навчальних закладів. Вважаємо за необхідне включення до навчальних планів вищих навчальних педагогічних закладів обов'язкового курсу з питань методики та організації роботи з обдарованою молоддю, специфіки роботи вчителя-вихователя, соціального педагога та практичного психолога з обдарованими учнями.

13. Поглиблювати дослідження проблеми визначення ступеня професійної придатності особистості до педагогічної діяльності (як і до інших видів діяльності, якими прагнуть оволодіти у майбутньому старшокласники). За такого підходу питома вага педагогічно обдарованої молоді в університетських аудиторіях значно зростає, оскільки "відсіюються" ті, кому необхідно готувати себе до роботи в інших галузях. З іншого боку – зростає коефіцієнт корисної дії самого педагогічного університету у підготовці педагогічних кадрів.

Вважаємо, що перспективними можуть стати дослідження, в яких було б переглянуто саму схему роботи (виявлення) педагогічно обдарованої молоді (спочатку вияв такої молоді на рівні школи,

рекомендація педагогічної ради, що враховуються приймальними комісіями ВПНЗ), а потім уже забезпечення необхідної роботи зі студентами, серед яких немає (повністю чи частково) непридатних до майбутньої вчительської праці.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Рибалка В.В. Методологічні питання наукової психології [досвід особистісно центрованої систематизації категоріально-поняттєвого апарату]: навч.-метод. посібник. – К.: НІКА-ЦЕНТР, 2003. – 204 с.

REFERENCES (TRANSLATED & TRANSLITERATED)

1. Rybalka V.V. Metodolohichni pytannia naukovoï psykhologhii [dosvid osobystisno tsentrovanoï systematyzatsii katehorialno-poniattievoho aparatu]: navch.-metod. posibnyk. – K.: NIKA-TsENTR, 2003. – 204 s.

Антонова Е.Е. Основные направления деятельности научной школы «Педагогические аспекты одаренности» в Житомирском государственном университете имени Ивана Франко

В статье представлены результаты деятельности Житомирской научной школы «Педагогические аспекты одаренности». В частности представлено теоретическое обоснование модели одаренности; концептуальные основы работы с одаренной студенческой молодежью; технологические основы развития педагогической одаренности будущего учителя; организации и проведения Всеукраинской студенческой олимпиады по педагогике; актуализовано необходимость введения в образовательный процесс учебных курсов, направленных на подготовку учителя к работе с одаренными детьми; проанализирована деятельность Научно-методического центра по работе с одаренной студенческой молодежью. Отдельно автором определены перспективные направления исследования проблемы обучения и воспитания одаренной молодежи в Украине.

Ключевые слова: одаренность, педагогическая одаренность.

Антонова Е.Е. Main directions of activities of «Pedagogical aspects of giftedness» scientific school in Zhytomyr Ivan Franko University

The article presents the results of Zhytomyr «Pedagogical aspects of giftedness» scientific school. In particular, the author presents the theoretical and methodological foundations for the creation of scientific and pedagogical support for a gifted person, in which the problems of the essence and nature of giftedness are explored, opportunities for the development of abilities and talents of young people in various fields of activity, training and education of gifted young people, including students (theoretical and methodological foundations, background, comparative analysis, development of learning technologies, etc.); development of psychological and pedagogical support of a gifted person; teacher training to work with gifted students based on the use of modern educational technologies; the creation and activity of a scientific and methodological center for working with gifted students (program, concept, training technologies).

The author presents a theoretical justification of the model of general giftedness on the basis of an orthogonal approach and its concretization in the model of pedagogical giftedness. Based on the biographical approach, the main components of pedagogical talent are highlighted and the basic conditions for its development in the educational process of the pedagogical university are formulated. The conceptual foundations of work with gifted students and the technological basis for the development of pedagogical talent of the future teacher, which formed the basis of the methodology for organizing and conducting the All-Ukrainian Student Olympiad in Pedagogy, are presented. The author actualized the necessity of introducing into the educational process of pedagogical universities courses aimed at preparing teachers for working with gifted children. The main forms and methods of developing talented students are analyzed in the context of the activities of the Scientific and Methodological Center for working with talented students. Separately, the author identified promising areas of research into the problem of training and education of talented young people in Ukraine.

Key words: giftedness, pedagogical giftedness.